

Melita Švob

NASELJAVANJE ŽIDOVA U SLAVONIJU

(prema popisima stanovništva od 1857. do 1991. i drugim dokumentima)

UVOD

U analizi migracija Židova, bilo da se radi o doseljavanju ili migracijama unutar neke zemlje, uz već poznate čimbenike migracija, moraju se uzeti u obzir i posebni uvjeti koji se odnose samo na Židove.

U ovome radu posebnu ćemo pozornost posvetiti povijesnim i pravnim osnovama za naseljavanje Židova u Slavoniju, njihovoj zastupljenosti u popisima stanovništva od 1857. do 1991. te religijskim i socijalnim čimbenicima u židovskim zajednicama koji su utjecali na njihove migracije.

NASELJAVANJE ŽIDOVA U SLAVONIJU

Židovi se naseljavaju na prostor koji danas obuhvaća Hrvatska već od vremena prve dijaspore pa materijalne dokaze o postojanju židovskih zajednica u doba Rimskog Carstva nalazimo ne samo u Dalmaciji (npr. u Solinu), već i na području kontinentalne Hrvatske, npr. u Mursi (današnjem Osijeku).

U vrijeme popisa stanovništva 1857. (tablica 1) u Slavoniji je bilo 326.062 stanovnika u civilnom dijelu i 227.439 u vojnom dijelu (Krajina). U civilnom dijelu Slavonije, u njezine tri županije, Požeškoj, Srijemskoj i Virovitičkoj, živjela su 3.172 Židova. U Vojnoj krajini Slavonije, u Brodskoj, Gradiškoj i Petrovaradinskoj satniji, bilo je samo 257 Židova koji su gotovo svi živjeli u Zemunu.

U *Mjestopisnom rječniku* koji je sastavio V. Sabljar (na osnovi popisa stanovništva 1857), u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji mjesta za molitvu (bogomolje, molnice) za Židove nalazila su se u: Cerniku, Čakovcu, Đakovu, Iloku, Donjem Miholjcu, Karlovcu, Koprivnici, Križevcima, Našicama, Podgoraču, Požegi, Osijeku, Rijeci, Rumi, Varaždinu, Vukovaru, Zagrebu i Zemunu. To su sinagoge uz židovske zajednice za čije je osnivanje nužno najmanje 10 odraslih Židova muškaraca. Taj nam podatak služi kao dokaz o postojanju židovskih zajednica u vrijeme popisa 1857.

Prije detaljnijih podataka o Židovima iz popisa 1857., potrebno je analizirati način i uvjete doseljavanja Židova u Slavoniju.

Naseljavanje Židova u Slavoniju dio je općih migracija nakon osmanlijskih osvajanja i povlačenja u kojima se izmijenila (sub)etnič-ka, dijalektalna i kulturna struktura velikog dijela hrvatskog prostora (Heršak, 1993).

Domaće je stanovništvo pobjeglo te se doselilo novo (tursko, muslimansko i dijelom vlaško stanovništvo) koje je nakon poraza Turske ponovno bježalo dalje. Sada se doseljavaju novi bjegunci iz krajeva koji su još bili pod turskom vlašću (Wertheimer-Baletić, 1993).

Najšira migracija bila je seoba Vlaha ili Morlaka (prema mletačkom nazivu) iz planinskih krajeva na tromedi Hercegovine, Srbije i Crne Gore. Oni naseljavaju pogranične krajeve (Vojna krajina) te imaju posebna »vlaška prava« i vojničku organizaciju sve do ukidanja Krajine.

Znatnije useljavanje u Hrvatsku počinje već od 16. stoljeća. Pored Nijemaca i Madara, seljaka i obrtnika, doselilo se i mnogo velikaša kojima se poklanja ili prodaje zemlja te dobivaju posebna prava. Naime, u ratovima s Turcima i u poratno doba naselja

su opustošena, a većina je hrvatskog plemstva poginula (Sršen, 1994). Tako je Iločki posjed dobio knez Odeschalchi iz Rima, Vukovarski knez Eltz iz Mainza, Valpovački barun Prandau iz Beča, a južnu Baranju princ Eugen od Savoje.

Na poziv veleposjednika, kojima je trebala radna snaga, doseljava se velik broj novih »kolonista«, koji stvaraju nova naselja, npr. Retfalu je utemeljila obitelj grofova Pejačević, a Vladislavce i Antunovac vlastelinska obitelj Adamović. U Rumu je 1876. na poziv grofa Pejačevića došlo više stotina Nijemaca.

Nijemci se naseljavaju i u Indiju (1828), u Đakovu, oko Našica, Vinkovaca, u »njemačkoj« Retfali i mnogim drugim mjestima civilne

Tablica 1: *Popis stanovništva 1857.*

Pregled političkoga razdjeljenja, pučanstva i poveršine (V. Sabljar 1866)								
Županija u Pokrajini i u Dalmaciji, pukovnija u Krajini	ima kotara satnija	samo stalni grad	Broj stanov. 1827	Broj stanov 1857	1857 više stanov.	1857 manje stanov.	poverš. Zemlje kv. milij	Broj* Židova
Križevačka	6	2	81.203	80.203		1.258	31.07	227
Varaždinska	10	1	155.696	150.830		4.866	31.77	168
Riečka	5	2	zajedno	89.175			28.12	14
Zagrebačka	16	2	338.535	235.615			77.08	253
ukupno Pok.Hrvatska	37	7	575.692	555.823		19.869	168.04	2.055*
Požeška	7	1	84.249	64.026		20.223	43.62	526
Sriemska	6		107.550	103.784		3.766	42.40	769
Virovitička	7	1	148.123	158.252	10.129		81.31	1.230
ukupno Pok. slavonska	20	2	339.922	326.062		13.860	167.33	3.172*
svota sadanje herv.-slav. Pokrajine	57	9	915.614	881.885		33.729	335.37	5.227
Medjumurje	2		48.143	58.721	10.578		13.38	551
svota čitave Pokrajine	59	9	963.757	940.606		23.151	348.75	5.778
Krajina Herv.pukovnije								
Banska I.	12		41.159	61.003	19.844		24,0	
Banska II.	12	2	56.031	59.831	3.800		24.00	
Gjurgjevačka	12	1	74.171	81.436	7.265		36,00	
Križevačka	12	1	66.026	62.781		3.245	28,00	
Lička	12	1	54.787	73.663	18.296		46,00	
Ogulinska	12		48.716	70.887	22.171		44,00	
Otočka	12	1	51.942	69.389	17.447		49,00	
Slunjska	12		55.715	60.960	5.245		25,00	
Ukupno	96	6	448.497	539.950	91.453		276,00	2
Krajina Slav.pukovnije								
Brodaska	12	1	76.506	77.668	1.162		34,00	
Gradiška	12		69.426	57.246		12.180	29,00	
Petrov aradinska	12	3	84.376	92.525	8.149		54,00	
Ukupno	36	4	230.308	227.439		2.869	117,00	257
Svota Krajine	132	10	678.805	767.389	88.584		393,00	259
Svota Hrvatske, Slavonije S Medjumurjem	191	19	1,642.562	1,707.995	65.433		741,00	5.486+ 551 = 6.037
Dalmacija	31	1		404.499			222,90	309

*Broj Židova u županijama ne obuhvaća Židove u gradovima, dok se broj Židova u pokrajini ne odnosi na Židove u gradovima i u županiji.

Izvor: Miestopisni rječnik Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, uredio Vinko Sabljar, Zagreb, 1866.

Hrvatske i u Vojnoj krajini (Lakatoš, 1914). Neki od njih su došli iz Bačke i Banata, radi jeftinije zemlje u Slavoniji.

Austrijske vlasti su poticale kolonizaciju tako da se između 1768. i 1771. doselilo 16.969, a između 1784. i 1789. godine 38.000 osoba (Heršak, 1993). Uz Nijemce i Mađare stižu i Rumunji, Bugari, Slovaci, Česi, Talijani itd.

Prema Fenvesu, 1840. je u Hrvatskoj od 1,605.730 žitelja bilo 5.050 Mađara i 13.226 Nijemaca.

Nakon Patenta o vjerskoj toleranciji cara Josipa II. (1781-1783), naseljavanje je omogućeno protestantima pa se njihov broj povećava.

Patent o vjerskoj toleranciji omogućio je i naseljavanje Židova, koji dolaze u Slavoniju preko Mađarske ili iz Mađarske. To su aškenaški Židovi, koji dolaze najprije u pogranična naselja, a kasnije i u unutrašnjost zemlje, osobito u veća naselja, trgovišta i gradove.

Židovi su već i ranije mogli dolaziti u Hrvatsku ali samo na nekoliko dana, »u svrhu trgovanja« ili radi dolaska na godišnje sajmove. Za naseljavanje u neki grad bila je potrebna posebna carska dozvola koja je glasila samo na imena osoba kojima je izdana. Tako je npr. carica Marija Terezija 1746. dozvolila da se dvije židovske obitelji sa 11 članova nasele u donjem gradu Osijeka. Postoje pretpostavke da su u vrijeme turskih ratova u kazamatima osječke tvrđave tamnovali i židovski zarobljenici.

Židovi su morali plaćati posebnu tolerancijsku taksu za boravak, ženidbu, sajmove itd., koja je otkupljena 1846. Tek su 1840. dobili dozvolu naseljavanja u Hrvatsku (osim u rudarska naselja). Austrijski Ustav iz 1848. proglasio je ravnopravnost Židova, pravo na posjedovanje nekretnina i slobodu službe Božje (Gross, 1985), no to nije dugo trajalo, jer je već 1853. donesena ponovna zabrana posjedovanja nekretnina za Židove (one kupljene između 1848. i 1853. su mogli zadržati).

Na primjeru Židovske općine u Osijeku možemo pratiti razvoj povezan s promjenama zakona za Židove.

Poznato je da je Židovska općina u Osijeku osnovana između 1845. i 1848. ali su tek 1849. odobrena njena pravila. Prvi predsjednik bio je Markus (Mendel) Spiller, a općinski statut je izradio dr. Mavro Reiner.

Tada je općina imala 40 članova koji su plaćali porez. Za kupovinu zemljišta za izgradnju općinskih zgrada, sinagoga i groblja Židovi su trebali posebne, carske dozvole.

Prva bogomolja u Osijeku bila je jedna soba, iznajmljena u Školskoj ulici broj 399, a kasnije u Njemačkoj ulici broj 393. U vrijeme predsjedanja Leopolda Epsteina u Židovskoj općini u Osijeku, ta je zgrada kupljena za općinske potrebe i u njoj je 1856. organizirana židovska škola.

Prvo židovsko groblje u Osijeku bilo je malo zemljište pokraj živodernice, a prvi pokopan Židov bio je Markus Pfeiffer (1852).

Carskim patentom iz 1860. dozvoljeno je Židovima posjedovanje nekretnina i poljoprivrednog zemljišta, ako ga sami obrađuju, što je bio ograničavajući čimbenik u tadašnjim uvjetima poljoprivredne proizvodnje. U to vrijeme Židovi nemaju seoska imanja, već se naseljuju u veća naselja baveći se poglavito sitnom trgovinom ili dozvoljenim obrtom (npr. bilo je mnogo krojača među Židovima). Kasnije se spominju »salaši« čiji su vlasnici Židovi, te trgovina drvima kao važna djelatnost Židova.

Patent iz 1860. omogućio je da je u Osijeku Hevra Kadiša (osnovana 1864. kao društvo koje se brine za ukope) kupila zemljište i uredila gornjogradsko židovsko groblje i mrtvačnicu. Predsjednik Hevre Kadiše tada je bio Ignjat Singer.

Pod predsjedanjem Leopolda Hillera, u vrijeme kada je osječka Židovska općina imala 160 članova, traži se zemljište za izgradnju nove bogomolje.

Prvi vjeroučitelj (»vjerouputnik«) bio je Natan Lobi, kasnije iz Senteša dolazi rabin dr. Samuel Spitzer, koji je službovao 40 godina, neko je vrijeme djelovao dr. Armabd Karminka (iz Praga) a 1901. je iz Szekszarda došao nadržabin dr. Simon Ungar. Dana 26. svibnja 1869. postavljen je kamen temeljac za sinagogu u Županijskoj ulici za koju je grad Osijek osigurao zemljište. Sinagoga je izgrađena prema nacrtu arhitekta Theodora Sterna, a graditelj je bio Alois Flambach.

Naseljavanje Židova bilo je ograničeno samo na civilni dio Slavonije, u područje Požeške, Srijemske i Virovitičke županije. U Vojnoj krajini Slavonije, u Brodskoj, Gradiškoj i Petrovaradinskoj pukovnji Židovi se ne naseljavaju, osim u Zemunu u kojega su stigli iz Beograda u vrijeme ratova i ustanaka. Kasnije su dobili posebnu dozvolu carice Marije Terezije za ostanak u Zemunu.

Židove koji su dolazili iz Mađarske optuživali su za pomaganje mađarskog ustanka, te je i to ograničavalo njihovo naseljavanje u vojna područja. Tek nakon »razvojačenja« Vojne krajine, 1871., a osobito nakon njena pripojenja civilnoj Hrvatskoj (1881) Židovi se naseljavaju i u područja Krajine. Tako je npr. Židovska općina u Slavanskom Brodu, koji je bio dio Krajine, postavila kamen temeljac za svoju sinagogu tek 1895.

I u Vinkovcima, u kojima se kasnije razvila velika židovska zajednica (1929. ima 227 članova i 995 »duša«), u popisu 1857. nema Židova, da bi se njihov broj u kasnijim popisima postupno povećavao (1880. u kotaru Vinkovci ima 421, 1910. godine 759 Židova).

Godine 1873. izglasan je u Hrvatskom saboru zakon kojim se pripadnicima izraelitičke vjere (kako su tada nazivali Židove) osigurava građanska i politička ravnopravnost.

Postojanje organizirane vjerske židovske zajednice sa sinagogom i pratećim vjerskim, školskim i humanitarnim ustanovama preduvjet je religijskog i socijalnog života Židova koji je omogućio njihov opstanak i očuvanje tradicije u brojnim migracijama tisućama godina. Zbog toga se Židovi naseljavaju u središta u kojima postoji sinagoga ili u naselja koja se nalaze oko središta i potpadaju pod upravu rabinata.

Oni dolaze u sinagoge u vrijeme vjerskih praznika, radi vjenčanja i drugih događaja u njihovu obiteljskom životu. Iz većih središta rabini obilaze okolna mjesta (npr. prilikom pogreba) i kontroliraju vjersko obrazovanje.

Do Patenta od 26. studenog 1852. kojim je regulirano postojanje židovskih bogoštovnih općina (i donesena pravila), za židovske je općine bilo dovoljno da se prijave oblasnim vlastima.

Zakon o vjerskim odnosima i Zakon o uređenju izraelitskih bogoštovnih općina donesen je 7. veljače 1906. Prema tom zakonu, u jednom je mjestu mogla postojati samo jedna židovska općina i članstvo je u njoj bilo obvezno. Tako je npr. i u Zagrebu, gdje je došlo do razdora između »neologa« i »starovjeraca« i stvaranja odvojenih općina, zbog tog zakona neko vrijeme postojala samo jedna općina s odvojenim vjerskim obredima.

Sinagoge kao javne vjerske zgrade mogle su se graditi u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji tek u drugoj polovici 19. stoljeća, dok su sinagoge u Kraljevini Dalmaciji postojale i ranije (poznate su od 15. stoljeća). Sinagoga u Vukovaru izgrađena je 1857., u Daruvaru, Osijeku i Donjem Miholjcu 1860., Virovitici 1863., Pakracu 1875., Đakovu i Brodu na Savi 1880., Slatini 1896., Požezi, Valpovu i Našicama 1898., Orahovici 1911., Vinkovcima 1922. i Novoj Gradiški 1898. U Zagrebu je izgrađena 1867., Varaždinu 1862., Križevcima 1894. itd.

Postojali su i drugi propisi koji su određivali ili ograničavali naseljavanje Židova u pojedina područja i gradove. Tako su propisi koji su ograničavali broj Židova u gradovima prisiljavali nove članove obitelji ili kćeri da se prilikom udaje isele iz gradova i nasele u okolnim mjestima.

Sačuvali su se dokumenti o naseljavanju Židova u Varaždin, a takvi su vjerojatno postojali i za druge gradove. Tako je npr. u Dekretu o naseljenju varaždinske Židovske općine (»Einsiedlungsdekret«, broj 1465 iz 1807) poimence navedeno 20 obitelji kojima se dozvoljava naseljenje. Paragraf 2. Dekreta je glasio: »Osim ovih nije nikome dozvoljeno da se naseli«. Svi članovi obitelji bili su upisani u registar koji se čuvao u sinagogi. U njega su se upisivali i sinovi prilikom ženidbe (morali su dobiti dozvolu) i svako dijete, nakon 10 godina starosti. Kada se kćer udavala, njezin je muž mogao ostati

u kući samo ako nije bilo sina u obitelji. Kazne za nepojavljivanje pridošlog Židova ili za nekog tko bi se priženio u obitelj bile su teške. Rabina i obitelj kaznilo bi se prvi puta globom od 20 dukata, drugi puta zatvorom od mjesec dana, a treći puta izgonom.

Jedna od važnih dozvola koju su Židovi dobili Patentom o toleranciji je bila dozvola osnutka svojih osnovnih škola i pohađanja visokih škola i akademija. Tako je već u svibnju 1841. otvorena u Zagrebu pri Židovskoj općini osnovna škola u kojoj se, osim redovnih predmeta, učilo hebrejski i vjerski predmeti. No, većina židovske djece išla je u redovne škole, a na vjersko obrazovanje bi dolazili u židovske općine. Židovska djeca u Slavoniji išla su u mađarske ili njemačke škole.

Školske godine 1857./58. bilo je u Hrvatskoj, od javnih pučkih škola (djeca od 6-12 godina), 298 katoličkih, 52 srpsko-pravoslavne, 5 evangeličkih i 3 židovske (Gross, 1988). Potkraj 19. stoljeća je u Hrvatskoj i Slavoniji gotovo polovica židovske djece završila barem 4 razreda neke srednje škole, a brojni su i studenti (najčešće se školuju za liječnička i odvjetnička zanimanja). Mogućnosti za školovanje djece također su bile jedan od čimbenika postupnog naseljavanja Židova u veća gradska središta. U zajednici je organizirana pomoć koja je omogućavala školovanje židovskih učenika iz manjih okolnih naselja u gradskim školama. Postojala je organizacija »Tage essen« u sklopu koje su se đaci hranili kod židovskih obitelji u gradovima prema određenom poretku. Također su utemeljeni posebni fondovi, osnivani internati, potporna društva, kreditne zadruge za školovanje i slično.

Pri sinagogama su postojale i posebne vjerske škole u kojima se učila Tora i Talmud. Nalazimo ih 1929. u Iloku, Vukovaru i Vinkovcima (u Slavoniji se osjećao utjecaj ortodoksnih zajednica iz susjedne Vojvodine) i Zagrebu, s ukupno 85 učenika.

Nabrojali smo neke od zakonskih, vjerskih i društvenih čimbenika koji su mogli utjecati na dolazak Židova u Slavoniju (i cijelu Hrvatsku), njihovu rasprostranjenost te na razvoj židovskih zajednica.

Poznavanje tih činjenica će nam omogućiti i bolje razumijevanje i analiziranje popisa stanovništva kojim se u daljnjem tekstu bavimo.

ŽIDOVI U POPISU STANOVNIŠTVA 1857.

U popisu stanovništva 1857., obrađeno u *Miestopisnom rječniku* V. Sabljara (tablica 1) napravljen je detaljan opis broja i sastava stanovništva po naseljima.

Židovi su registrirani u 330 naseljenih mjesta u Kraljevini Hrvatskoj i Kraljevini Dalmaciji. U 240 naselja nalazi se samo po nekoliko Židova (manje od 10), u 68 mjesta bilo je 10-50 Židova, u 11 naselja ima ih 50-100, a samo u gradovima Čakovcu, Varaždinu, Zagrebu i Osijeku ima više od 300 Židova. U gradovima je 1857. živjelo 38,9% od ukupnog broja Židova.

U civilnoj je Hrvatskoj bilo ukupno 555.823 stanovnika (od toga 2.055 Židova) a u vojnoj Hrvatskoj (Krajini) 539.950 stanovnika (od toga samo 2 Židova).

U Slavoniji, u civilnom dijelu, bilo je 326.062 stanovnika (od toga 3.172 Židova) a u vojnom dijelu Slavonije 227.439 stanovnika (od toga 257 Židova koji su gotovo svi živjeli u Zemunu).

Godine 1857. u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji bilo je 3.025 naselja (M. Gross) ali su svega 132 naselja imala više od 2.000 stanovnika, a samo je njih 5 imalo između 10.000 i 20.000 stanovnika (Zagreb 16.657, Rijeka 15.319, Osijek 13.883, Varaždin 8.798 itd.).

Najveća koncentracija Židova bila je u županijama Požeškoj, Osječkoj, Virovitičkoj, Srijemskoj, Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj.

Židova gotovo nema na području Like i Krbave, a u Riječkoj županiji bilo ih je samo u Sušaku (54).

Karakteristično je za naseljavanje Židova da se naseljuju zajedno s ostalim doseljenim stanovnicima, Nijemcima, Mađarima i drugima, te ih nalazimo u naseljima

miješanoga nacionalnog i vjerskog sastava. Oni žive zajedno s rimokatoličkim i grkoistočnim stanovništvom (ondašnji naziv za pravoslavce), a u nekim su naseljima bili jedini stanovnici različite vjere.

U civilnom dijelu Slavonije, u njezine tri županije, nalazila se najveća koncentracija Židova u Hrvatskoj (61%). Oni su u Slavoniji naseljavali 236 naselja ili 72% svih naselja u kojima su živjeli Židovi 1857. u Hrvatskoj (tablica 2).

U Požeškoj je županiji među 64.026 stanovnika bilo 526 Židova u 63 naseljena mjesta.

U Srijemskoj županiji, sa 103.784 stanovnika, bilo je 769 Židova u 62 naseljena mjesta.

U Virovitičkoj županiji, sa 158.252 stanovnika, bilo je 1.230 Židova u 111 naselja.

Posebno su bili popisani gradovi te je npr. u Osijeku bilo 14.344 stanovnika, među njima 588 Židova.

U Đakovu je bilo 47 Židova, Našicama 75, Virovitici 137, Daruvaru 48, Požegi 59, Iloku 81, Vukovaru 158 Židova itd. Analiza stanovnika naselja u Virovitičkoj županiji u kojima su živjeli Židovi prema popisu stanovništva 1857. (*Miestopisni rječnik* V. Sabljara) može nam dočarati prilike koje su tada vladale u Slavoniji.

U Virovitičkoj županiji je 1857. bilo 158.252 stanovnika, od toga 9.367 Nijemaca i 5.806 Mađara; 36.887 stanovnika bilo je grkoistočne vjere, 2.230 reformista, 102.380 rimokatolika i 1.230 Židova. Postojalo je 6 sinagoga.

Židovi su se naselili u sve vrste naselja; ovdje ćemo navesti neke primjere.

U kotaru Đakovo bilo je 24.793 stanovnika (1.242 Nijemca i 564 Mađara, 279 Židova i 3.461 stanovnik grkoistočne vjere). U gradu Đakovu bilo je 2.360 stanovnika (785 Nijemaca i 650 Mađara), među njima 47 Židova.

U mjestu Gorjanu je bilo 1.137 stanovnika, od kojih 1.123 rimokatolika i 13 Židova.

U mjestu Nabdje veliko (serbsko), od 578 stanovnika bilo ih je 538 grkoistočne vjere i 15 Židova.

U mjestu Gat bilo je 559 stanovnika, od toga 553 reformista i 6 Židova.

U mjestu Bankovci (kotar Našice), od 247 stanovnika bilo je 150 Nijemaca, 47 Mađara i 5 Židova.

U Feričancima je od 1.044 stanovnika bilo 922 rimokatolika i 18 Židova.

Tablica 2: Židovi u popisu stanovništva 1857. po županijama i naseljima

Požeška županija 64.026 stanovnika 526 Židova		Srijemska županija 103.784 stanovnika 769 Židova		Virovitička županija 158.292 stanovnika 1.230 Židova		Kotari	
Kotar Pleternica		Kotar Erdevik		Kotar Đakovo		Kotar Osijek	
Buk	3	Bapska	10	Bračevci	6	Almaš	10
Dedova Fleka	1	Bačinci	7	Đakovo	47	Belobrd	17
Derviš Aga	5	Berkasovo	6	Drenje	5	Borovo	2
Ferkljevci	4	Bingula	5	Ferkuševci	4	Cepin stari	15
Jakšić	8	Čalma	6	Gašinci	17	Dalj	15
Kadanovci	11	Divoš	10	Hrastin	7	Erdut	6
Komori ca	3	Erdevik	40	Merzovići	11	Jovanovac	1
Kota	2	Gbarac	3	Širokopolje	9	Dopsin	2
Ftuševo	7	Kukuj evci	7	Putincvci	3	Koprivna	1
Scvski Dol	7	Manhelbloš?	4	Satnica	4	Laslovo	4
Sul kovač	3	Šid	40	Semeljci	6	Ritfala njern	59
Pleternica	32	Kotar Ilok		Tomašinci	8	Ritfala Mađ	1
Kotar Daruvar		Banoštar	8	Vučevci	7	Sarvaš	4
Badljevin	7	Ilok	81	Gat	6	Tenja	27
Bela	2	Neštin	4	Gorjan	13	Harašin	7

Brestovac	3	Ljuba	4	Herkanovci	3	Radimirovci	6
Dežanovac	3	Molovin	5	Kešinci	7	Marianovci	4
Daruvar	48	Susek	4	Kučana	5	Osiek	588
Daruvar Donji	9	Svilaš	5	Levanska Varoš	7	(Donji grad	58
Končanica	6	Irig	8	Nabedje veliko	15	Gornji grad)	512
Kaptol	7	Kotar Tovarnik		Piškorevci	15	Tvrđava	8
Kotar Cernik?		Berak	8	Gjurgjanci	8	Nova varoš	10
Brestovac	3	Banovci Novi	3	Potnanje	5	Kotar Virovitica	
Snjegovići	4	Čakovci	11	Ivanova	5	Medinci	3
Baničevac	3	Mača	5	Viškova	9	Mholjac Gor.	7
Kotar Kutina?		Jankovci stari	3	Lapovci	3	Bukovica	4
Kutina	32	Lovaš	8	Majar	4	Špišić Bukovica	7
Marino selo	3	Mkluševci	6	Slobodna Vlast	5	Vaška	8
Zbjegovača	15	Mohovo	6	Kotar Miholjac Donji		Terezovac	9
Uljanik	3	Novak	2	Oganka	1	Slađoj evci	3
Kotar Begtež		Opatovac	37	Kapelna	10	Kozice Nove	3
Cerovac	3	Svinjar evci	5	Kučanci	3	Gradac	8
Kula	12	Tompojevci	5	Mholjac Donji	34	Slatina	18
Kutjevo	18	Tovarnik	7	Poreč	7	Virovitica	137
Londjica	5	Gaboš	8	Slivoševci	6	Sotin	8
Gradište	3	Kotar Vukovar		Golinci	5	Prederevo Gor.	8
Cavlin	4?	Beršadin	9	Čađavica	5	Kotar Valpovo	
Podgorje	3	Bobota	9	Čamagojevci	2	Brodjanci	12
Grabarje	1	Cerić	4	Bukovica Nova	4	Bistrina	6
Češnjancvec	4	Gaboš	8	Šaptanovci	3	Bizovac	5
Latinovac	4	Jarmi na	3	Moslavina	4	Bocanjevci	2
Mtcvac	2	Korodj	10	Selce	4	Gat	6
Požeška županija 64.026 stanovnika 526 Ždova		Srijemska županija 103.784 stanovnika 769 Ždova		Virovitička županija 158.292 stanovnika 1.230 Ždova			
Kotar Pakrac		Martinci 8		Podgajci	3	Habjanovci	4
Buč	4	Pačetin 7		Kotar Našice		Harancvci	12
Li pik	3	Ostrovo 11		Dolci	3	Val pa/o	14
Imbrijevci	4	Tordinci 12		Bankovci	2	Ivanova	5
Pakrac	20			Bazje Donje	3	Koska	3
Kotar Velika				Bistri Jarek	3	Kusinci	5
Mhaljevac Ilirski	3			Breznica	3	Ladimrevci	6
CUjasi	7			Cerkvari	4	Petrievci	14
Vulić Selo	7			Feri čanci	18	Veliškovac	4
Podgorje	3			Cermac	2	Kozice nove i st.	3
Imsovo selo	6			Mljevci	3	Kotar Vočin	
Bela	5			Obradovci	2	Borova	4
Požega	59			Donja Matičina	11	Lukač	3
Mtrcvica	5			Našice	75	Vočin	20
Čaglin	4			Mkleuš	17	Drenovac	3
Blacko	3			Podgorač	19	Gradina	6
				Orahovi ca	87	Cabuna	4
				Vukojevci	8	Dugo Selo	5
						Slatina	18
						Sopje	6
						Vaska	8
						Viškova	9
						Hrkanovci	12
						Bukvica nova	4

U mjestu Belobrd (kotar Osijek) bilo je od 1.871 stanovnika njih 1.800 grkoistočne vjere i 17 Židova. U Čepinu starom, od 1.821 stanovnika je 113 Nijemaca, 55 Mađara, 15 Židova i 1.346 žitelja grkoistočne vjere. U Laslovu je od 754 stanovnika 731 reformista i 4 Židova. U Dalju ima 4.449 stanovnika od kojih je 1.309 rimokatolika, 3.125 grkoistočnih i 15 Židova. U mjestu Lukač (kotar Voćin) od 336 stanovnika 301 je Nijemac, 19 Mađara i 3 Židova. U Bocanjevcima od 774 stanovnika ima 772 rimokatolika i 2 Židova. U Brodjancima od 1.098 stanovnika ima 1.077 rimokatolika i 12 Židova. U Ritfali njemačkoj živi 59 Židova.

Na temelju gore navedenih primjera možemo osnovano pretpostaviti da su se Židovi u Slavoniji naselili u gotovo svim vrstama naselja; od onih sa stotinjak stanovnika do većih naselja od nekoliko tisuća stanovnika i grada Osijeka sa 14.344 stanovnika (od kojih je 588 Židova).

Židovi su naseljeni u naseljima s izmiješanim stanovništvom, ali i u naseljima sa stanovništvom pretežno homogenoga etničkog (npr. Mađari, Nijemci) i/ili vjerskog sastava (rimokatolici, grkoistočni i reformisti).

U tablici 2 prikazane su Požeška, Srijemska i Virovitička županija s listom naselja u kojima su Židovi živjeli i njihovim brojem. Tablica nam ukazuje na veliku raspršenost židovske populacije, ali i na prisutnost Židova u većini naselja.

ŽIDOVU U POPISU STANOVNIŠTVA 1900.

Analizom sljedećih popisa stanovništva Kraljevine Hrvatske i Slavonije od 1880. do 1910. može se uočiti porast broja stanovnika (prirodnim priraštajem i useljavanjem), koji nije tekao ravnomjerno i jednako u svim županijama (tablica 3).

Najmanji je porast stanovništva bio između 1869. i 1880. zbog teških poratnih prilika i epidemije kolere. Najveći je porast zabilježen u Požeškoj županiji između 1900. i 1910.

Povećava se i stanovništvo gradova zbog doseljavanja te je npr. između 1869. i 1910. stanovništvo Osijeka poraslo za 65%, a Zagreba za 175%.

Broj Židova se u slavonskim županijama (Požeškoj, Virovitičkoj i Srijemskoj) u razdoblju od 1857. do 1900. godine gotovo utrostručio, od 3.429 na 11.328. U istom je razdoblju na ukupnom teritoriju Kraljevine Hrvatske i Slavonije broj Židova porastao od 5.846 (1857) na 20.216 (1900). Povećao se i udio Židova koji žive u gradovima: od 38,9% na 45,5%.

U tablici 4 prikazali smo broj Židova u Slavoniji prema popisu stanovništva 1900. po kotarevima i općinama. To nam je omogućilo usporedbu s popisom iz 1857. te smo uočili da je porastao broj Židova u većini mjesta u kojima su živjeli 1857., ali da ih sada nalazimo i u područjima nekadašnje Vojne krajine (Brodске, Gradišćanske i Petrovaradinske pukovnije), npr. u kotarevima Brod (172), Nova Gradiška (322), Mitrovica (113), Stara Pazova (200), Vinkovci (685), Županja (261) itd.

U dijelu Vojne krajine koja je pripadala Ličkoj, Ogulinskoj, Otočkoj i Slunjskoj pukovniji, tj. na području Ličko-krbavske županije i županije Modruš-Rijeka, nema ni porasta broja stanovnika, niti broja Židova, zbog loših ekonomskih prilika. U drugim dijelovima nekadašnje Vojne krajine (npr. na području I. i II. banske pukovnije te Đurđevačke i Križevačke) porast broja Židova nije bio tako velik kao u Slavoniji.

I u popisu iz 1900. može se uočiti velika raspršenost Židovske populacije; Židove i nadalje nalazimo u mnogim naseljima, u oko 230 slavonskih općina. Njihov broj osobito raste u trgovištima i gradovima; kao primjer možemo navesti Danivar u kojemu je 1857. bilo 48, a 1900. godine 202 Židova, Pakrac u kojemu se broj Židova povećao od 20 na 187, Požegu (od 59 na 327), Brod na Savi (od 0 na 387), Viroviticu (od 137 na 228), Vukovar (od 158 na 513), Ilok (od 81 na 174), a osobito se povećao broj Židova u Osijeku, od 588 u 1857. na 2.070 u 1900. godini.

Za Slavoniju je, dakle, karakteristično usporedno povećavanje broja Židova i u nekadašnjoj civilnoj Slavoniji i u područjima nekadašnje Vojne krajine, te istovremeno povećanje njihova broja u mjestima gdje su ranije živjeli i u gradovima. To nam ukazuje da se radi o stalnom novom doseljavanju Židova u ta područja, a ne samo o njihovu razmještanju. Taj se proces povećanja broja Židova u gradovima može zapaziti i u područjima industrijskog rasta i razvoja u sjevernoj Hrvatskoj, npr. Zagrebu, Varaždinu, Križevcima, Koprivnici, Bjelovaru, Karlovcu, Sisku itd.

Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Kotar Novska	25.727	126
Općine		
Jasenovac	5.560	11
Krapje	3.232	1
Lipovljani	3.158	40
Lonja	727	5
Medjurić	2.535	28
Novska	6.174	31
Rajić	4.250	10
Kotar Pakrac	30.455	346
Općine		
Badljevin	4.271	32
Buč	5.102	12
Čaglić	5.423	10
Dragović	4.611	21
Gaj	2.183	33
Kukunjevac	2.194	12
Lipik	3.909	39
Pakrac trg	2.762	187
Kotar Požega	41.504	252
Općine		
Begtež	5.057	54
Brestovac	10.788	34
Jakšić	3.0411	10
Kaptol	4.717	32
Kutjevo	3.974	24
Mihaljevci	972	8
Pleternica	6.117	49
Ruševo	3.169	28
Straže man	2.324	8
Velika	1.345	5
Gradovi		
Brod	7.310	387
Požega	4.988	327
Ukupno Požeška županija	229.361	2.390
Županija virovitička		
Kotar Djakovo		
Općine		
Bračevci	2.074	15
Djakovo	6.824	337
Drenje	3.321	21
Gašinci	1.999	9
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Gorjan	3.159	36
Levanska varoš	2.843	14
Piškoveci	2.665	19
Punitovci	2.631	19
Selci dječovački	1.259	8
Semeljci	3.704	50
Tmava dječovačka	2.546	20
Viškovci	2.034	14
Vrbica	2.347	20
Vrpolje	3.355	24
Vuka	1.829	21
Kotar Miholjac Dolnji	21.239	218
Općine		
Marjanci	2.328	28
Miholjac donji	4.818	88
Moslavina	3.000	21

Podgajci podravski	2.729	28
Sijvoševci	4.934	23
Viljevo	3.430	30
Kotar Našice	33.513	599
Općine		
Feri čanci	3.720	45
Koska	2.248	30
Našice	9.168	249
Orahovica	7.875	116
Šaprinovci	3.989	76
Kotar Osiek	50.364	525
Općine		
Almaš	1.408	8
Bielo brdo	2.094	5
Bizovac	5.430	32
Čepin	3.699	61
Dalj	5.900	72
Erdut	1.572	10
Ernestinovo	2.628	9
Harastin	2.465	19
Petrijevci	4.718	42
Retfala	2.950	33
Sarvaš	1.118	8
Tenje	4.388	23
Valpovo trg	5.627	172
Valpovo vanjsko	6.367	34
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Kotar Slatina	33.874	460
Općine		
Bukovica nova	5.518	56
Drenovac slatinski	5.616	23
Miholjac gornji	5.462	43
Sladojevci	2.811	11
Slatina	4.079	201
Sopje	4.620	41
Voćin	5.768	85
Kotar Virovitica	36.591	545
Općine		
Cabuna	4.738	58
Gradina	4.962	66
Lukač	4.914	70
Pivnica	1.912	6
Suho polje	5.375	60
Špišić-Bukovica	7.096	57
Virovitica	7.594	228
Ukupno Županija Virovitica	218.171	2.974
Grad Osiek	24.930	2.070
Županija Srijem		
Kotar Ilok	24.425	293
Općine		
Beočin	1.903	15
Bingula	1.672	2
Čerević	3.213	13
Erdevik	4.618	58
Ilok	4.387	174
Neštin	2.268	5
Susek	2.673	10
Šarengrad	2.573	11
Kotar Irig	22.313	76
Općine		
Bešenovo	1.541	4
Irig	5.196	9
Jazak	2.086	0
Kamenica	2.268	13

Krušedol	1.527	4
Ledinci	2.131	0
Maradik	2.157	20
Neradin	1.820	0
Rivica	892	4
Vrdnik	2.695	22
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Kotar Mitrovića	29.420	113
Općine		
Bosut	1.936	0
Čalma	1.803	27
Divoš	2.193	10
Grgurevci	2.959	5
Grk	2.311	8
Jarak	1.397	13
Kuzmin	3.461	0
Lačarak	3.890	13
Ležimir	1.798	5
Mangjelos	1.416	6
Martinci	4.099	18
Šašonci	2.157	8
Kotar Pazova stara	42.941	200
Općine		
Banovci novi	1.084	0
Belegiš	2.415	5
Beška	3.074	26
Bukovac	1.264	0
Čortanovci	1.073	2
Golubinci	4.511	12
Karlovcu novi	3.286	17
Krčedin	3.075	20
Pazova nova	3.836	11
Pazova stara	6.678	68
Slankamen novi	3.826	3
Slankamen stari	890	0
Burduk	1.937	8
Vojka	3.968	20
Kotar Ruma	44.977	465
Općine		
Brestač	2.029	2
Budjanovci	3.127	9
Dobrinci	2.715	0
Grabovci	2.497	11
Hrtkovci	2.603	24
Indjija	6.932	112
Klenak	1.768	11
Kraljevci	1.517	2
Nikinci	1.816	21
Ogar	2.306	5
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Platičevo	1.907	4
Putinci	1.963	15
Radinci veliki	2.034	0
Ruma trg	10.377	244
Voganj	1.386	5
Kotar Šid	31.076	185
Općine		
Adaševci	2.428	8
Babska	1.504	2
Bačinci	1.597	8
Berkasovo	1.882	0
Gibarac	913	0
Ilača	2.273	8
Jemena	2.041	4
Kukujevci	2.248	16
Lipovac	2.255	3
Morović	2.305	15
Strošinci	1.240	4
Šid	4.659	71
Tovarnik	2.930	36
Vašica mala	3.341	10

Kotar Vinkovci	38.482	685
Općine		
Andrijaševci	1.978	11
Cerna	2.547	5
Ivankovo	2.738	18
Komletinci	1.945	8
Mikanovci stari	1.941	4
Mirkovci	3.099	4
Neudorf	1.047	3
Njemci	4.970	34
Otok	3.555	14
Privlaka	1.818	8
Retkovci	1.943	17
Stankovci	1.834	10
Vinkovci	7.587	512
Vodjinci	1.480	10
Kotar Vukovar	42.227	662
Općine		
Berak	932	6
Bobota	2.373	13
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Bogdanovci	808	0
Borovo	2.021	2
Bršadin	1.066	2
Cerić	1.008	5
Čakovci	1.743	29
Gaboš	1.377	14
Janjkovci stari	1.277	3
Jarmina	1.163	5
Korogi	989	4
Lovaš	1.443	0
Markušica	1.762	20
Negoslavci	1.426	0
Nuštar	2.725	6
Opatovac	959	7
Pačetin	1.109	2
Petrovci	1.054	6
Sotin	1.757	4
Svinjarevci	781	5
Tinjevići	664	2
Tordinci	1.359	3
Trpinja	1.958	10
Vera	727	1
Vukovar	9.719	513
Kotar Žemun	33.060	109
Općine		
Ašanja	1.307	6
Batajnica	2.255	5
Bežanija	2.231	2
Boljevci	2.995	3
Deč	1.495	4
Dobanovci	2.901	11
Jakovo	1.508	0
Karlović	2.284	7
Kupinovo	2.152	11
Obrež	1.254	13
Popinci	1.365	6
Prhovo	3.373	11
Surčin	3.629	9
Šimanovci	1.779	10
Ugrinovci	2.532	11
Kotar Županja	35.559	261
Općine		
Babina greda	3.918	21

ŽIDOVİ U POPISU STANOVNIŠTVA 1931.

U vremenu između popisa stanovništva prije Prvoga svjetskog rata (1857., 1880., 1890., 1900. i 1910) koje smo analizirali (prikazan je samo onaj iz 1900) i popisa stanovništva 1931., dogodile su se velike promjene u političkom, administrativnom, ekonomskom i društvenom razvoju Hrvatske.

Prije rata je postojala Kraljevina Hrvatska i Slavonija u sastavu Austro-Ugarske, a nakon njena raspada dolazi do stvaranja Kraljevine SHS, u koju se ujedinjuju Slovenija,

Srbija i Hrvatska; kasnije se osniva Jugoslavija. Nastaju promjene državnih granica i nove unutarnje podjele zemlje, najprije na oblasti, kasnije na banovine. Dolazi do novih migracija stanovništva, npr. odlaze mnogi Nijemci i Mađari, posebno oni koji su bili na položajima u administraciji i željeznici. Agrarna reforma 1918. dovodi nove stanovnike - koloniste.

U tablici 5 prikazali smo broj Židova u kotarevima i općinama prema popisu stanovništva 1931. Iako se iz gore navedenih razloga popisi stanovništva prije Prvoga svjetskog rata i onaj iz 1931. ne mogu uspoređivati, ipak nam korišteni pristup omogućuje nekoliko osnovnih zaključaka.

U Slavoniji 1931. živi 6.885 Židova ili trećina ukupnog broja Židova Hrvatske. Zapaža se daljnja koncentracija Židova u gradovima. Tako u Osijeku 1931. ima 2.445 Židova ili oko 36% svih Židova Slavonije. U Zagrebu ih ima 8.438 ili polovica iz ostalog dijela Hrvatske. U ta se dva grada skoncentriralo 52% Židova cijele Hrvatske.

Analiza na razini općina pokazuje da se broj Židova smanjuje u gotovo svim općinama Slavonije, a u nekima potpuno nestaju. Broj im se smanjuje ne samo u seoskim naseljima, već i u gradovima i trgovištima: npr. u Daruvaru od 202 (1900) na 135, Đakovu (od 337 na 253), Požegi (od 327 na 248), Našicama (od 249 na 161) i Vukovaru (od 513 na 306). U Virovitici broj Židova stagnira, a u Vinkovcima raste (od 512 na 647). Broj Židova u Osijeku nije se značajnije povećao (+od 2.070 na 2.445).

Ukupan se broj Židova u Slavoniji smanjio, smanjio se i broj naselja u kojima žive, ali se istovremeno nije odgovarajuće povećao njihov broj u gradovima. Oni sada migriraju dalje, vjerojatno u područja Hrvatske s bržim ekonomskim razvojem.

U židovskim zajednicama Hrvatske nastaju promjene u načinu života. Prihvaća se prosvjetiteljski pokret (haskala) iz Europe, a dio Židova se asimilira. Razvija se cionistički pokret, osobito među mladima koji čak na salašima osnivaju pripremne grupe za odlazak u Palestinu.

Židovi sudjeluju u gospodarskom razvoju zemlje. Nalazimo podatke o njima u Slavoniji kao o veleposjednicima, vlasnicima tvornica, mlinova, pilana, banaka itd. Veliki je broj Židova liječnika i odvjetnika, a mnogi sudjeluju u kulturnom životu Hrvatske.

Između dvaju svjetskih ratova židovska se populacija u Hrvatskoj stabilizirala, nema znatnijih useljavanja (osim dolaska židovskih izbjeglica pred Drugi svjetski rat) ni većih unutrašnjih migracija, jer se 1931. oko tri četvrtine Židova već nalazi u gradovima.

U tablici 5 prikazan je broj Židova iz popisa stanovništva 1931. Tek kada se taj popis, posljednji pred Drugi svjetski rat, usporedi s popisima nakon rata, vidljivo je koliko je židovska zajednica Hrvatske stradala u holokaustu. Taj nam je popis ujedno i svjedočanstvo koliko je velika i rasprostranjena židovska zajednica Hrvatske bila nekada.

Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Kotar Ilok	29.839	377
Općine		
Ban oštar	1.784	0
Beočin	3.857	37
Bingula	1.613	0
Čerevio	2.447	7
Erdevik	4.869	27
Ilok	5.809	292
Mohovo	449	0
Molovin	656	0
Neštin	2.490	7
Sot	3.124	0
Susek	3.123	3
Šarengrad	1.448	4
Kotar Kutina	28.041	60
Općine		
Kutina	10.572	50
Ludina	5.293	3
Popovača	12.176	7
Kotar Našice	50.792	314
Općine		
Budimci	2.781	2
Čačinci	2.512	8
Feri čanci	6.003	14
Gjurgjenovac	3.194	47
Klokočevci	4.477	6
Koska	3.198	14
Našice	5.637	161
Obradovci	3.006	6
Orahovica	5.658	41
Podgorač	6.542	9
Van. Našice	6.452	5
Zdenci	1.332	1
Kotar Nova Gradiška	35.950	29
Općine		
Cernik	7.004	8
Davor	1.928	7
Nova Kapela	7.279	4
Orubica	1.380	0
Ftešetari	6.498	10
St. Petrovo selo	6.491	0
Štivilica	1.741	0
Van. Nova Gradiška	3.589	0
Nova Gradiška	4.218	207
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Kotar Novska	24.367	47
Općine		
Banova Jaruga	684	18
Jasenovac	5.545	2
Krapje	2.902	0
Lipovljani	3.994	1

Lonja	643	0
Medjurić	2.101	0
Novska	3.115	26
Van. Novska	5.383	0
Kotar Okučani	20.935	19
Općine		
Dragalić	725	1
Medari	4.221	0
Okučani	8.081	7
Rajić	4.797	4
Stara Gradiška	3.111	7
Kotar Osijek	33.514	71
Općine		
Aljmaš	1.291	2
Bijelo brdo	2.225	2
Čepin	4.749	9
Dalj	5.922	18
Erdut	1.536	0
Ernestinovo	990	3
Hrastin	3.097	9
Jovanovac	1.153	0
Laslovo	1.283	1
Retfala	4.542	29
Sarvaš	1.202	0
Tenja	5.522	0
Osijek grad	40.337	2.445
Kotar Pakrac	40.051	191
Općine		
Antunovac	2.088	7
Badjevina	5.516	6
Bučje	6.778	3
Čaglić	5.408	5
Dragović	5.761	0
Gaj	2.175	6
Kukunjevac	3.154	9
Li pik	4.641	47
Pakrac	3.642	108
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Pak. Poljana	888	0
Kotar Podravska Slatina	45.695	243
Općine		
Čeralije	3.282	0
Gor. Miholjac	6.313	7
Nova Bukovica	9.568	34
Pod. Slatina	9.753	174
Slat. Drenovac	4.622	13
Sopje	5.100	13
Voćin	7.057	2
Kotar Slavonska Požega	52.920	59
Općine		
Begteže	8.540	25
Jakšić	3.855	0

Kaptol	5.307	0
Kutjevo	4.489	8
Mihaljevci	1.052	0
Pleternica	7.353	8
Pož. Brestovac	2.935	3
Ruševo	3.756	15
Stražeman	2.848	0
Van.Požega	4.128	0
Velika	1.867	0
Vilič-selo	6.790	0
Slavonska Požega grad	7.125	248
Kotar Slavonski Brod	52.863	37
Općine		
Andrijevići	3.294	10
Bebrina	3.318	4
Beravci	851	1
Br. Drenovac	2.575	0
Br. Stupnik	2.359	0
Br. Varoš	4.212	1
Garčin	3.090	3
Kaniža	1.539	0
Klakar	1.731	1
Lužani	2.267	0
Oriovac	2.585	0
Podcrkavlje	2.986	0
Podvinj	2.710	0
Sibinj	5.144	0
Sl. Kobaš	2.050	0
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Svilaj	3.144	3
Trnjani	6.168	6
Vel. Kapanica	2.840	8
Slavonski brod grad	13.776	482
Kotar Šid	34.353	63
Općine		
Adaševci	2.802	0
Bačinci	1.839	0
Bap. Novaki	1.752	0
Batrovci	884	0
Berkasovo	2.070	0
Gibarac	1.073	0
Mača	1.510	0
Ilinci	1.637	0
Jamena	1.994	0
Kukujevići	2.510	3
Lipovac	1.343	0
Mala Vašica	2.330	0
Morović	2.028	1
Strošinci	1.014	0
Šid	5.926	59
Šid. Banovci	1.139	0
Tovarnik	2.502	0

Kotar Valpovo	6.004	3
Općine		
Belišće	3.533	101
Bizovac	3.883	4
Brodjanci	1.429	1
Ladimirevci	1.297	8
Petrijevci	4.220	28
Valpovo	3.730	30
Van. Valpovo	6.004	3
Kotar Vinkovci	36.096	85
Općine		
Andrijaševci	2.277	7
Cerna	2.857	3
Don. Novo Selo	639	0
Ivankovo	3.104	15
Jarmina	1.341	0
Komletinci	2.006	1
Mirkovci	1.314	0
Nijemci	4.804	8
Nov. Jankovci	1.098	0
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Orolik	1.161	0
Otok	3.295	10
Privlaka	1.942	0
Retkovci	2.028	12
Slakovci	930	8
Srijemske Laze	874	0
Stari Jankovci	1.271	0
Stari Mikanovci	2.008	11
Vinkovačko Novo selo	1.365	1
Vodjinci	1.695	9
Vinkovci grad	13.267	647
Kotar Virovitica	39.152	1 09
Općine		
Cabuna	5.672	36
Gradina	7.692	22
Lukač	6.284	14
Pivnica	3.653	1
Suhopolje	6.845	28
Špišić Bukovica	9.006	8
Virovitica grad	10.652	233
Kotar Vukovar	35.203	30
Općine		
Antin	801	2
Berak	892	0
Bobota	2.586	7
Bogdanovci	753	0
Biriovi	2.066	0
Bršadin	1.232	0
Cerić	928	0
Čakovci	964	2
Gaboš	817	0
Korog	2.071	4
Lovaš	1.845	0
Marinci	838	0
Markušica	3.370	4
Mikluševci	1.010	0
Negoslavci	1.758	1
Nuštar	1.303	6
Opatovac	961	2
Ostrovo	897	0
Pačetin	1.110	0
Petrovci	1.269	0
Sotin	1.865	0
Svinjarevci	861	0
Tompojevci	813	0
Kotar/općina	Broj stanovnika	Broj Židova
Tordinci	1.252	0
Trpinja	2.169	2
Vera	722	0
Vukovar grad	10.862	306
Kotar Županja	34.719	88
Općine		
Babina Greda	3.641	5
Bošnjaci	4.478	5
Drenovci	2.726	5
Gradište	2.592	0
Gundinci	2.182	0
Gunja	1.703	2
Pos. Podgajci	1.101	0

Račinovci	2.097	2
Rajevo Selo	1.244	6
Sikirevci	1.789	0
Slavonski Samac	1.511	15
Soljani	1.932	6
Štitar	1.595	7
Vrbanja	2.625	10
Županja	3.058	25
Ukupno Banovina Hrvatska	4.024.601	21.505
Svi kotari	3.501.122	4.827
Svi gradovi	523.479	16.678 ili 77,5%

Napomena: U Banovinu Hrvatsku je 1931. „bio uključen i dio današnje BiH sa 513 Židova. Prema tome bi u Hrvatskoj broj Židova iznosio 20.992 od čega je 16.535 (78,76%) živjelo u gradovima.

ŽIDOVI U POPISIMA STANOVNIŠTVA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Već je prvi poslijeratni popis, 1948., pokazao svu strahotu gubitaka koje je židovska populacija u bivšoj Jugoslaviji pretrpjela.

Prema posljednjemu predratnom popisu stanovništva, 1931., na području Jugoslavije živjelo je 68.405 Židova, a pred sam rat, zajedno s izbjeglicama bilo je oko 75.000 Židova, u Hrvatskoj oko 26.000 (oko 1.000 izbjeglica).

Prvi popis 1948. registrirao je samo 6.853 Židova, koji su zbog malobrojnosti uvršteni među »ostale narodnosti« te se podaci o njima nisu detaljnije razrađivali.

U židovske općine tada su bila učlanjena 11.934 člana. Prema publikaciji *Spiskovi preživjelih Jevreja u Jugoslavijikoju* je sačinio Savez jevrejskih veroispovednih opština FNRJ 1946., popisano je oko 10.660 Židova prema mjestima prebivališta.

Prema S. Goldsteinu, od oko 25.000 hrvatskih Židova spasilo se samo oko 5.500.

Podaci poslijeratnih popisa stanovništva koji se odnose na Židove se, zbog metodologije popisivanja i specifičnih razloga za (ne)izjašnjavanje o židovskoj nacionalnoj ili religijskoj pripadnosti, trebaju dopunjavati i drugim podacima, osobito analizama koje su načinile same židovske zajednice.

I podaci koji se odnose na popisane preživjele Židove 1946. u pojedinim mjestima gdje su se nakon rata zatekli, ne znače da se radi o preživjelim Židovima iz dotičnoga grada, jer se među njima često nalaze oni koji su podrijetlom iz drugih mjesta, pa i zemalja (izbjeglice). To se osobito odnosi na područja koja su bila pod talijanskom upravom tijekom Drugoga svjetskog rata (Talijanska zona I. i II.).

Ovdje ćemo navesti broj Židova 1946. u pojedinim mjestima, a u zagradi broj Židova prema popisu 1931.:

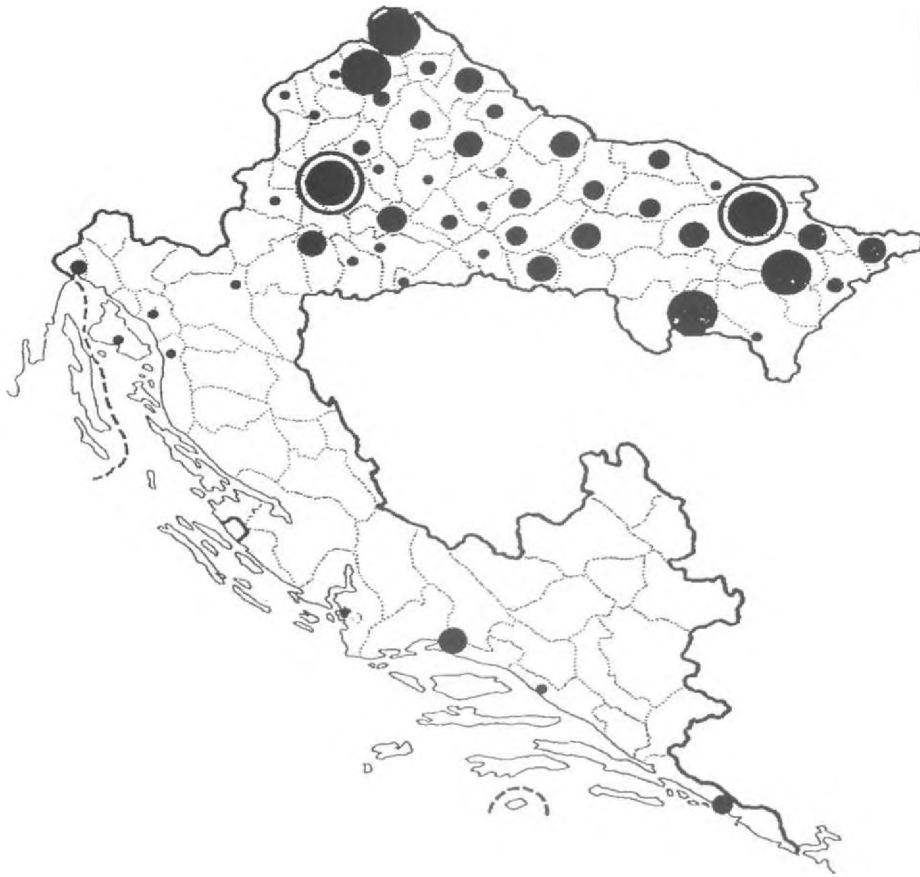
Brod na Savi 16 (462), Čakovec 98 (533), Đakovo 22 (253), Nova Gradiška 23 (207), Karlovac 39 (347), Našice 8 (161), Osijek 304 (2.445), Požega 10 (248), Podravska Slatina 8 (174), Varaždin 42 (486), Vinkovci 35 (647), Virovitica 23 (233), Vukovar 23 (306) i Zagreb 2.214 (8.702).

Razmjerno velik broj Židova popisao je 1946. u Rijeci - 185, Opatiji - 33, Lovranu - 22, Dubrovniku - 38 i Splitu - 175, no među njima ih ima mnogo iz drugih krajeva (osobito BiH) i zemalja (izbjeglice).

U sljedećem popisu stanovništva, 1953., Židovi su se mogli izjasniti na dva načina: prema nacionalnosti i prema vjeri. Tada je u Hrvatskoj popisano 413 Židova prema narodnosti, a prema religiji 1.011.

Te se dvije brojke ne mogu zbrajati jer se među onima koji su se izjasnili da su »Mojsijeve vjere« nalaze i oni koji su se izjasnili da su po narodnosti Židovi. Od 1.011 Židova prema vjeri, 61% se izjasno kao Hrvat po narodnosti.

Između popisa stanovništva Jugoslavije 1948. i 1953. dogodile su se velike promjene u židovskoj populaciji jer je oko polovica preživjelih Židova otišla u Izrael. Prema službenim podacima židovskih općina, otišlo je 7.739 Židova između 1948. i 1952.

Broj žitelja izraelske vjeroispovijesti

Manje od 50

50-100

100-200

200 - 400

400-1000

Više od 1000

m

Mjesto	1971.	1991.	Mjesto	1971.	1991.
Slunj	1		Vrbovsko	4	-
Split	315	47	Vrgin Most	2	-
Šibenik	40	8	Vrgorac	2	-
Trogir	16	-	Vukovar	32	6
Umag	3	-	Zabok	20	-
Valpovo	12	-	Zadar	58	6
Varaždin	62	2	Zagreb	703	398
Velika Gorica	21	-	Zaprešić	13	-
Vinkovci	6	5	Zelina	4	-
Virovitica	14	2	Zlatar Bistrica	23	-
Vis	1	-	Županja	18	1
			Ukupno	2.845	600*

*U popisu stanovništva 1971. godine bilo je moguće izjašnjavanje prema narodnosti, za 1991. godine i prema narodnosti i vjeroispovijesti. Te se godine za narodnost Židov izjasnilo 600 osoba, a za vjeroispovijest 633, koji ovdje nisu nabrojani, jer nisu obrađeni prema mjestima boravka.

Izvor: Popisi stanovništva, domaćinstva i stanova 1971. i 1991. godine, Republički zavod za statistiku, Zagreb

Prema podacima iz arhiva Eventov u Jeruzalemu, u Izrael je došlo Židova iz Jugoslavije:

U prosincu 1948. brodovima »Radnik« i »Kefalos« - 4.063

1949. brodom »Radnik« i »Uzice« u pet »tura« - 2.576

1950. brodom »Artza« - 420

1951. brodom »Galila« - 629

1952. brodom »Negba« - 76

Analizom dostupnih lista putnika za Izrael, ustanovili smo da je prema mjestima podrijetla bilo iz Bjelovara 10, Broda na Savi 21, Čakovca 27, Daruvara 13, Donjeg Miholjca 2, Đakova 2, Karlovca 14, Koprivnice 10, Kostajnice 5, Krapine 1, Kutine 10, Našica 2, Osijeka 136, Požege 7, Siska 1, Podravske Slatine 3, Sušaka 11, Varaždina 3, Virovitice 5, Vukovara 26 i Zagreba 962.

Neki su se kasnije vratili u Hrvatsku, ali je ipak oko polovica preživjelih tada otišla i tako je ionako mala populacija Židova još više smanjena, što se osobito odrazilo na zajednice u malim mjestima, tako da ondje danas više i nema Židova.

Broj Židova koji je u Hrvatskoj registriran u popisima stanovništva bio je: 1961. - 406 (prema narodnosti), 1971. - 2.845 (prema narodnosti), 1981. - 316 (prema narodnosti), 1991. - 600 prema narodnosti, a 633

Tablica 7: Židovi u popisu stanovništva Hrvatske 1981. prema narodnosti, po zajednicama općina

Zajednica općina	Broj Židova
Bjelovar	13
Bjelovar	.1
Čazma	.1
Daruvar	.4
Grubišno Polje	.1
Koprivnica	.1
Pakrac	.5
Gospić	.2
Donji Lapac	.1
Gospić	.1
Karlovac	.4
Karlovac	.4
Osijek	27
Osijek	18
Slavonska Požega	.1
Slavonski Brod	.1
Valpovo	.1
Vinkovci	.2
Vukovar	.3
Županja	.1
Rijeka	15
Buje	.1
Opatija	.3
Pag	.1
Poreč	.2
Pula	.1

Rijeka	.7
Sisak	.1
Sisak	.1
Split	36
Dubrovnik	.7
Hvar	.1
Makarska	.2
Metković	.1
Split	23
Zadar	.2
Varaždin	.0
Zagreb	.6
Jastrebarsko	.1
Kutina	.5
Zagreb grad	212
Ukupno	316

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1981. Stanovništvo prema narodnosti po općinama, Republički zavod za statistiku, Zagreb, dokumentacija 500, 1982.

prema vjeri. Ti nam podaci ukazuju na velike varijacije; osobito se izdvaja 1971., kada Židova ima sedam puta više nego 1961, a osam puta više nego 1981.

Porast broja Židova koji su se nacionalno izjašnjavali zapažen je i u nekim drugim republikama bivše Jugoslavije. U popisu 1971. u Hrvatskoj su Židovi registrirani u nekim mjestima gdje ih prije i poslije toga popisa nikada nije bilo. U tablici 6 prikazali smo broj Židova po narodnosti u popisima stanovništva Hrvatske 1971. i 1991. U tablici 7 prikazani su rezultati popisa stanovništva 1981.

Rezultati popisa stanovništva od 1857. do 1991., koje smo prikazali na razini općina i kotareva, iako se ne mogu uspoređivati zbog različite metodologije popisa te teritorijalnih, administrativnih i političkih promjena koje su se u promatranom razdoblju od oko 150 godina odigrale, ipak nam pokazuju drastično i progresivno smanjenje židovske populacije u gotovo svim manjim mjestima Hrvatske. Samo su se u nekoliko većih gradova (Osijek, Rijeka, Dubrovnik, Split i Zagreb) židovske zajednice održale.

LITERATURA

GROSS, Mirjana (1985). *Počeci moderne Hrvatske*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu: Globus.

GROSS, Mirjana (1988). »Židovi u Habsburškoj monarhiji u 19. stoljeću«, u: *200 godina Židova u Zagrebu*. Zagreb: Jevrejska općina, str. 37-52.

HERSAK, Emil (1993). »Panoptikum migracija - Hrvati, hrvatski prostor i Europa«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 9, br. 3-4, str. 227-301.

Jevrejski almanah za 1927-28, 1928-29. i 1929-30. godinu. Beograd: Savez rabina SHS.*

KORENČIĆ, Mirko (1979). *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971*. Zagreb: JAZU.

LAKATOŠ, Josip (1914). *Narodna statistika*. Zagreb: Vlastita naklada. NEJAŠMIĆ, Ivica (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus.

Novi Omcnut: prilog židovskoj povijesti i kulturi. Zagreb: Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger.

SCHWARZ, Gavro (1939). *Povijest zagrebačke židovske općine od osnutka do*

50-ih godina 19. stoljeća. Zagreb: Židovska općina. *Spomenica 1919-1969*. Beograd: Savez

jevrejskih opština. SRSEN, Stjepan (1994). »Povijesni pregled sjeveroistočnog područja Hrvatske«,

u: *Hrvatska: povijest sjeveroistočnog područja*. Osijek: Povijesni arhiv. STIPETIĆ, Vladimir (1979). »Predgovor«, u: M. Korenčić: *Naselja i stanovništvo*

SR Hrvatske 1857-1971. Zagreb: JAZU, str. IX-XXII. ŠVOB, Melita, Carmen BRČIĆ, Šonja

PODGORELEC (1994). »Židovi u

Hrvatskoj: s posebnim osvrtom na grad Zagreb«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 10, br. 1, str. 55-85. ŠVOB, Melita (1995). »Migracije i promjene u židovskoj populaciji«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 11, br. 3-4, str. 191-231. ŠVOB, Melita (1997). *Židovi u Hrvatskoj: migracije i promjene u židovskoj populaciji*. Zagreb: K.D. Miroslav Šalom Freiburger: Židovska općina Zagreb. WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1993). *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*. Zagreb: Globus. ZLATKOVIĆ-WINTER, Jelena (1987). »Dijaspora i Židovi na području Jugoslavije«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 3, br. 2, str. 161-175. *Židov (Hajhudi): tjednik Saveza cionista (1918-1941)*. Zagreb.

IZVORI

- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga I, izdanje Opšte državne statistike Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1937.
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine, knjiga II: Prisutno stanovništvo po veroispovesti, Beograd, 1938.
- Glavni pregled političkog razdjeljenja kraljevinah Hrvatske i Slavonije. Glavni pregled uredjenja kr. sudovah prve molbe u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Pregled gradovah i podžupanijah i uredjenja upravnih općinah. Kazalo mjesta u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji sa naznačenjem obćinah kojim pripadaju, 1880.
- Glavni pregled Upravne podjele Banovine Hrvatske po općinama i srezovima sa glavnim rezultatima popisa stanovništva od 31. III. 1931. godine. Prisutno stanovništvo prema popisu od 31. III. 1931. po vjeroispovjesti, str. 298-328.
- Miestopisni riečnik Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, uredio Vinko Sabljar, Zagreb, 1866.
- Političko i sudbeno razdjeljenje Kraljevine Hrvatske i Slavonije i repetitorij mjesta, izdala Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada, a sastavio Kr. statistički ured u Zagrebu, 1889.
- Političko i sudbeno razdjeljenje Kraljevine Hrvatske i Slavonije i repetitorij mjesta po posjedciah popisa godine 1890, izdala Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljska vlada, a sastavio Kr. statistički ured u Zagrebu, 1892.
- Političko i sudbeno razdjeljenje i repetitorij prebivališta Kraljevine Hrvatske i Slavonije po stanju od 1. travnja 1903, izdala Kralj. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljska vlada, a sastavio Kr. statistički ured u Zagrebu, 1903.
- Političko i sudbeno razdjeljenje i repetitorij prebivališta Kraljevine Hrvatske i Slavonije po stanju od 1. siječnja 1913, izdala izdala Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljska vlada, a sastavio Kr. statistički ured u Zagrebu, 1913.
- Popis stanovništva 31. januara 1921, Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, knjiga I, Beograd.
- Popis žiteljstva u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Publikacije Kraljevskog zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu, LVII, LXIII, 1900. i 1910.
- Popis žiteljstva od 31. prosinca 1910. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Demografske prilike po prebivalištima, sastavio i izdao Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1914.
- Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Demografske prilike i zgrade za stanovanje, sa dva kartograma, sastavio i izdao Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, 1914.

Prisutno stanovništvo (građansko i vojničko, trajno i prolazno prisutno) po veroispovesti i po maternjem jeziku, Bosna i Hercegovina i Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, Međumurje, ostrvo Krk sa opštinom Kastav, 1921.

Statistische Übersicht über die Bevölkerung und den Viehstand von Osterreich nach der Zahlung vom 31. October 1857, Wien, 1859.

Upravno, sudsko i crkveno razdjelejnje i imenik prebivališta Savske banovine, priredio Statistički ured u Zagrebu, izdala Kraljevska banska uprava Savske banovine, Zagreb, 1937.

Recenzenti

PROF. DR. SC. OGNJEN ČALDAROVIĆ PROF.
DR. SC. JAKOV GELO DR. SC. ANTE LAUŠIĆ

Lektorica

MARGARETA MEDJUREČAN

Korice izradio ZVONIMIR

KUHTIĆ

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i sveučilišna
knjižnica, Zagreb

UDK 314.7 (497.5) "19" (082)

MIGRACIJE U HRVATSKOJ: regionalni pristup / urednik Ivan Lajić. -
Zagreb : Institut za migracije i narodnosti,

1998. - 208 str. ; 24 cm

Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 953-6028-10-7

1. Lajić, Ivan
990225101